

De verbeelding van het beleg van Breda door Velázquez en Calderón

door

SIMON VOSTERS

Inleiding

Nadat door de list van het Turfschip in 1590 Breda weer in Staatse handen was gevallen, was het in 1624-1625 weer de beurt aan Spanje om zich van de Baroniestad meester te maken. Op 27 augustus sloeg de tot Spanjaard genaturaliseerde Genuese veldheer Ambrosio Spínola (1569-1630), het beleg om Breda. De stad, die een sterke vesting van strategische betekenis was, werd verdedigd door Justinius van Nassau, een bastaardzoon van Willem van Oranje. Na een langdurige belegering, waarbij uithongering van de vesting een belangrijke rol speelde, zag Justinius van Nassau zich op 5 juni 1625 gedwongen te capituleren.

De belegering had illustere toeschouwers getrokken en Breda was wereldnieuws geworden. Veel schrijvers en tekenaars legden de gebeurtenissen in hun boeken, pamfletten en tekeningen vast. Een van de belangrijkste onder hen was de Brabantse jezuïet Herman Hugo, die de belegering in het Latijn in zijn *Obsidio Bredana* vastlegde. Het boek werd twee keer in het Frans en Engels vertaald en speelde een dominante rol in de beeldvorming van het beleg. De eerste Spaanse vertaling verscheen in 1627 en was van de hand van Emanuel Sueyro met als titel *El sitio de Bredá*. Het beleg van Breda werd in 1634 op de culturele wereldkaart geplaatst, toen de Spaanse schilder Velázquez zijn beroemde schilderij *Las Lanzas* of *La Rendición de Bredá* voltooide.¹ Andere kunstenaars uit die tijd, die aan de wereldfaam van de belegering een bijdrage leverden, waren de Franse etser Jacques Callot en de Spaanse toneelschrijver Calderón de la Barca.

De reden tot het Breda-symposium in Madrid, dat onder auspiciën van de Fundación Carlos de Amberes plaatsvond, was de verschijning van de herdruk van de Spaanse vertaling van Hugo's *Obsidio Bredana*. De herdruk op zijn beurt geschiedde naar aanleiding van het eeuwfeest van de geboortes van Velázquez (1599) en Calderón (1600) verschenen. Deze beide Spanjaarden waren zelf niet bij de belegering aanwezig geweest en moesten hun informatie daarover vanuit de tweede hand vernemen. Zo baseerden zij zich waarschijnlijk op de mededelingen die Spínola tijdens diens bezoek aan Madrid deed, de kaarten van Callot en anderen en de *Obsidio Bredana* van Herman Hugo. Een gevolg hiervan is geweest, dat de weergave van de gebeurtenissen in Breda door Velázquez en Calderón op onderdelen van de werkelijkheid afwijkt. Op de verschillende aspecten daarvan wordt in het nu volgende ingegaan.

In 1998 koos de succesvolle Spaanse romanschrijver Pérez Reverte de belege-

1. *Las Lanzas* van Velázquez.

ring van Breda als onderwerp voor een van zijn boeken. Dit boek, dat de titel *El sol de Bredá* heeft, werd in het Nederlands door Jean Schalekamp vertaald, die deze roman de titel *De zon van Breda* meegaf.

In 2001 verscheen van de oorspronkelijke Spaanse vertaling van 1627 van de *Obsidio Bredana* de herdruk in moderne spelling met een uitstekende inleiding en van een uitvoerig notenapparaat voorzien. De inleider en bewerkster is Albi de la Cuesta, die ruime en deskundige aandacht besteedt aan de ingewikkelde politieke verhoudingen in de zeventiende eeuw en de oorlogvoering uit die tijd.

Ambrosio Spínola, markies van Los Balbases

Om niet in herhalingen te vallen worden de historische gebeurtenissen van het beleg behandeld bij de bespreking van het toneelstuk *El sitio de Bredá*, waar de spanning tussen geschiedenis en verbeelding tot uiting komt. Allereerst een woord over Ambrosio Spínola. Op een gravure van Peter Overratt staat hij als ruiter afgebeeld, omringd door miniatuurafbeeldingen van 57 steden en kastelen, die hij tussen 1604 en 1620 had veroverd.² Terecht werd hij dan ook *el expugnador* (de stedendwinger) genoemd, een titel die later door Frederik Hendrik van Nassau werd overgenomen. Toch had hij nooit een militaire academie bezocht en met Napoleon kon deze auto-

didact verklaren, dat hij in zijn veldslagen en belegeringen niets had opgestoken dat hij niet uit de boeken kende.

Spínola kon echter rekenen op de steun van de bankiers van de pro-Spaanse republiek Genua, die de financiële wereld beheersten en die vijandig stonden tegenover de vervallen stadsrepubliek Venetië, die anti-Spaans was en de opstand in de Nederlanden aanmoedigde en mede financierde. Een legeraanvoerder, die tijdens een beleg zijn reputatie op het spel zette, moest in die tijd zijn eigen leger grotendeels uitrusten en bekostigen. Sinds 1602 vocht Don Ambrosio met zijn broer, die sneuvelde, in de Nederlanden en in 1603 trok hij naar Oostende.

Aartshertog Albertus van Oostenrijk was langzamerhand de risee van Europa geworden. Deze brave man, gewezen kardinaal, ontslagen van zijn kerkelijke geloften om met Clara Eugenia, de geliefde dochter van Philips II, te kunnen trouwen, lag al drie jaar voor de Vlaamse havenstad zonder die te kunnen innemen. Spínola wist de oplossing: *abrir la mano y cerrar el puerto* (de hand openen en de haven sluiten, d.w.z. geld steken in het beleg). Maurits kon via de zeeweg geen hulp meer bieden en Spínola beschikte over royale middelen, zodat hij binnen een jaar Oostende in zijn macht had, en dat was definitief.

Door het gewelddadige optreden van de calvinisten in Gent en Antwerpen en het ingetogen en vrome leven van het aartshertogelijke paar, dat de Nederlanden souverain regeerde in een semi-onafhankelijkheid van Spanje, keerden de inwoners van de zuidelijke Nederlanden, waar de opstand begonnen was, nagenoeg geheel terug tot de Moederkerk. Aan het einde van het Twaalfjarige Bestand (1621), een soort van semi-erkenning van *los Estados Unidos de Flandes* (de Republiek der Verenigde Nederlanden), iets ongehoords in die tijd, overleed Albertus kinderloos, zodat de Nederlanden weer deel gingen uitmaken van het Spaanse imperium en Isabella landvoogdes werd.

Tijdens het Bestand was Spínola zeer actief geweest in de Dertigjarige Oorlog. Hij bezette het hertogdom Gulik, opereerde in het Rijn-Main-gebied en wist Ferdinand V, keurvorst van de Palts (1610-1620), naar Praag te verdrijven, waar hij de zogenaamde Winterkoning (1619-1620) werd. In 1621 werd Spínola opperbevelhebber van het 'Spaanse' leger in de Nederlanden en de voornaamste raadgever van Isabella. Intussen droogde de Genuese steun grotendeels op, Spínola had zijn fortuin bijna geheel verteerd en uit Madrid viel nauwelijks nog hulp te verwachten. Onder deze omstandigheden kon Spínola tijdens het Bredase beleg geen bijzonder aanvallende tactiek voeren en moest hij geduld oefenen. Met toestemming van de landvoogdes, maar zonder die van Philips IV en Olivares, zette Spínola zijn oude droom de dynastieke hoofdstad van de Oranjes te heroveren, toch door. Olivares had ongetwijfeld die toestemming niet gegeven, want die zag Spínola als een creatuur van de corrupte hertog van Lerma, de gunsteling van Philips III.

Toen Spínola succesvol bleek, bedacht het hof in Madrid het ijlbericht des konings: *Marqués Espínola, tomad a Bredá* (neem Breda in). Op die manier wilde het hof zich een aandeel in de roem verwerven. Toch had het avontuur heel verkeerd kunnen aflopen. De aanvoerlijnen voor voedsel en munitie waren te lang en de konvoien werden voortdurend door de Staatse ruitery aangevallen. Gelukkig zaten hem verschillende omstandigheden mee: de Hollandse luchthartigheid, de zachte

winter, de onzekere houding van Jacobus I, en de onervarenheid van Frederik Hendrik. Eerstgenoemde eigenschap viel te verklaren uit het feit dat Spínola in 1622 het beleg van Bergen op Zoom had moeten opgeven, omdat de stad vanuit Zeeland werd bevoorradt en uit het feit, dat Maurits Breda in 1623 tot een van de sterkste vestingen van Europa had gemaakt. De markies wakkerde dat gevoel nog aan door, toen hij in de zomer van 1624 op de dorre heide van Gilze lag, te doen alsof hij het op Grave had gemunt. Door de zachte winter kon Breda niet via het ijs in de Vuchtpolder en de Mark worden bevoorradt.

De autocratische Engelse koning Jacobus I had weinig op met de Republiek der Verenigde Nederlanden die hij te democratisch vond. Hij sloot daarom bondgenootschappen met katholieke machten zoals Spanje (1604). Ten tijde van het beleg was minder in Breda geïnteresseerd dan in de Palts, waaruit zijn schoonzoon de keurvorst was verdreven. Om Breda te ontzetten zond hij het uitschot van zijn leger naar de baroniestad. Veel van zijn nauwelijks opgeleide soldaten leden aan besmettelijke ziekten en stierven als ratten in de havens van Vlissingen en Geertruidenberg, voordat zij bij Breda aan de strijd konden deelnemen. Jacobus stierf trouwens in maart 1625, Maurits volgde in april zijn voorbeeld. Frederik Hendrik, diens opvolger als stadhouder, maakte de fout, dat hij in mei 1625 de situatie rond de Kleine Schans bij Terheijden niet in ogenschouw had genomen, zodat de voorhoede geen ladders had om de wallen te beklimmen.

Spínola, daarentegen verkende het terrein voortdurend, inspecteerde zijn linies en troepen en sliep soms in een kar ergens in het veld. Zijn geduld werd op 5 juni 1625 beloond en de edelmoedige behandeling die hij de overwonnenen gunde, was een zo machtig propagandamiddel, dat de Staten-Generaal Justinus en zijn manschappen verboden erover te praten. Teleurgesteld door het uitblijven van steun en verdere successen, keerde Spínola in 1628 in Madrid terug. Tegenover Philips IV's gunsteling (zoveel als eerste minister) Olivares pleitte hij tevergeefs voor *paz o plata* (vrede of geld) voor de Nederlanden. Hij kreeg geen van beide en hij weigerde zonder deze essentiële voorwaarden opnieuw naar het vochtige en tochtige noorden te vertrekken. Uiteindelijk werd hij als gouverneur van Milaan en opperbevelhebber van het "Spaanse" leger naar Italië gezonden, waar hij in 1630 teleurgesteld over de tegenwerking van Olivares overleed. Ook Justinus was ontgoocheld. Het opgeven van een vesting gold in die tijd als een grote schande, ook al geschiedde dit met toestemming van de overheid. De rol van deze bastaardzoon van Willem van Oranje was uitgespeeld; hij overleed in 1631. Ontgoocheling ook aan Spaanse zijde: Breda bleek een Pyrrhusoverwinning: het was een te ver vooruitgeschoven post, die moeilijk te bevoorraden was. In 1637 belegerde Frederik Hendrik met succes de stad en werd de Spaanse bezetting (meest Zuid-Nederlanders) verdreven.

El sitio de Bredá van Don Pedro Calderón de la Barca (1600-1681)

De Spaanse toneelschrijver Pedro Calerón heeft in een toneelstuk het beleg van Breda door Spínola voor het zeventiende eeuwse Spaanse publiek toegankelijk gemaakt. Het stuk bestaat uit drie bedrijven in verzen, een vorm die door Lope de Vega omstreeks 1590 was vastgelegd.

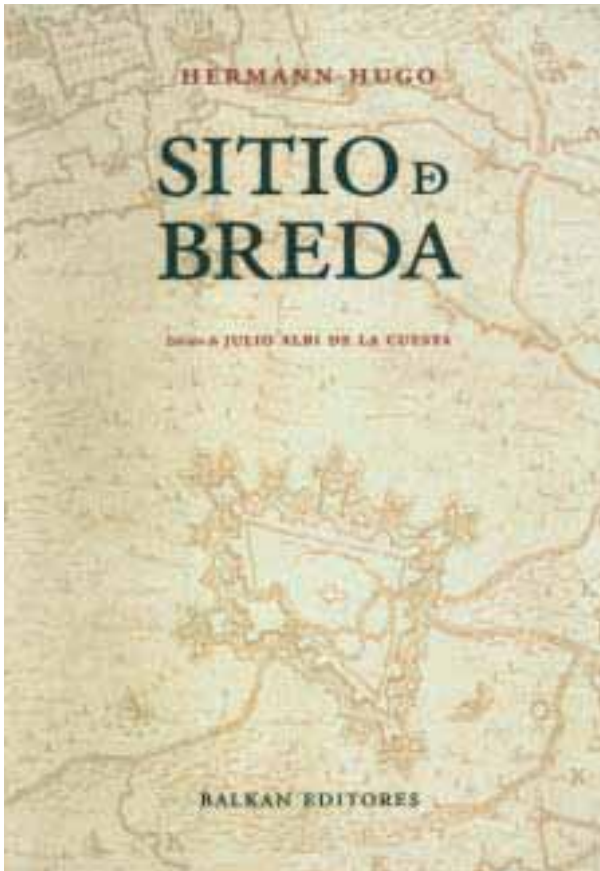
Aan het begin van het eerste bedrijf, dat uit zeventien taferelen is samengesteld, bevinden wij ons op 26 mei 1624 in het kampement bij Turnhout. Spínola houdt een wapenschouw, waarbij hij voor alle aanvoerders een goed woord over heeft. De animositeit tussen de Spanjaarden en de andere naties komt hier al tot uiting; de Spanjaard Alonso Ladrón, die de rol van de grappige figuur speelt, schampert na een lofwoord van de markies, dat Italianen en Walen veel kunnen doorstaan, als zij op plundering hopen. Daarna antwoordt Spínola: *Maar beledigingen wachten ze niet af en ze kunnen ook vechten.*

Wij hebben hier te maken met een vooruitwijzend aspect. Sommige Italianen en Walen die in Terheijden lagen, hebben zich inderdaad aan plundering in Oosterhout bezondigd, maar ze hebben op 15 mei ook de Engelse aanval bij de Kleine Schans afgeslagen. Calderón laat de Spanjaarden die te Ginneken gelegerd waren, staan te popelen om deel te nemen aan de slag, iets wat onhistorisch is, want zij vernamen pas later wat er in Terheijden was gebeurd. De bedoeling was te onderstrepen (wat wel historisch is), dat alleen de Spanjaarden vochten uit idealisme, terwijl de anderen echte huurlingen waren, wel dapper, maar op eigen voordeel bedacht.

Spínola deelt de kapiteins en kolonels mede, dat hij Hendrik van den Berg, het hoofd van de cavalerie, ter verkenning naar Grave heeft gestuurd; het is een stad die minder sterk verdedigd is dan Breda en waarvoor 8000 man nodig zijn om haar in te nemen. Daarvan moeten er 4000 Spanjaarden zijn, die in de achterhoede zullen marcheren. Dit leidt tot hevige protesten van laatstgenoemden, omdat zij naar Breda willen om hun dapperheid te betuigen, en wel in de voorste gelederen. Spínola stelt hen gerust en deelt zijn ondercommandanten mede, dat het hier een krijgslist betreft, want op weg naar Grave moet de achterhoede omkeren naar Breda en voorhoede worden, maar het bevel mag pas in Teteringen worden gegeven.

In het zevende tafereel ontmoet Hendrik van Nassau, die wij kennen als de naar de Deense koning Frederik III en Hendrik IV van Frankrijk genoemde Frederik Hendrik, de Graafse vluchteling Flora. Haar echtgenoot is gesneuveld. *Mooi Heintje*, galante ridder, belooft haar wraak te nemen.³ Was het Spínola zelf maar, 'die succesrijke, nobele Genuees'. Wij zien hier een gewoonte uit die tijd tot uiting komen: de wederzijdse achting van de tegenstanders op hoog niveau en de opvatting van de oorlog als het edele spel van de eer. In de volgende scène blijkt, dat Maurits de krijgslist niet doorziet en de Engelsman Morgan, bevelhebber van Breda, opdracht geeft met 2000 van de 8000 man aan bezetting naar Grave op te rukken.

In de buurt van het gehucht Lovensdijk, of Molengracht biedt de galante Morgan zijn diensten aan Flora, haar vader Alberto en Carlos, haar zoontje, aan. In de volgende taferelen leren zij de hardheid des oorlogs kennen. Tegen het ochtendgloren worden zij door hulpgeroep gewekt: het leger van Spínola heeft het gehucht bereikt en de boeren steken hun huizen in brand en slaan op de vlucht. De Graafse vluchtelingen worden gered door een charmante Spanjaard, Don Fadrique Bazán, die hun paarden ter beschikking stelt waarmee zij Breda veilig kunnen bereiken. Bazán is ook dapper, want in de volgende scène maakt hij zich meester van de wind-

2. Stofomslag van de Madrileense heruitgave in 2000 van de Spaanse vertaling van Hugo's *Obsidio Bredana*.

en watermolen aan het begin van de Ginnekenweg. Ladrón vergelijkt hem met Don Quichotte. Morgan en Justinus doen nu een uitval en duelleren met Fadrique.

In de slotscène van het eerste bedrijf ziet de Bredase schone Laura samen met Flora, haar vader en zoontje vanaf de wallen het Spaanse leger naderen. In opdracht van Spínola eist de ruwe Bourgondiër Balanzón, die Calderón een Noord-Duitser noemt, de stad op, maar Morgan laat hem zijn been afschieten. Zo versterkt de dichter de dramatiek, want in werkelijkheid was Balanzón reeds een van zijn onderdanen tijdens het beleg van Oostende kwijtgeraakt. Niemand twijfelt er nog aan, dat het beleg nu is begonnen.

Tweede bedrijf

In zijn tent op de Bieberg bij Ulvenhout zit Spínola de gazet te lezen. Als hij verneemt, dat zijn vaderstad Genua door de hertog van Savooie wordt bedreigd, aarzelt hij, of hij te hulp zal snellen, maar hij besluit dat het zijn plicht is Breda te bevrijden. Uit een gesprek met zijn ingenieur blijkt dat hij van alles op de hoogte is,

dat hij strategisch inzicht heeft, dat hij vlug kan beslissen en dat hij tegelijkertijd een brief kan schrijven. Hij overtreft hierin Julius Caesar, want die had, terwijl hij schreef en bevelen uitdeelde, een harp nodig om hem te verstrooien: Spínola moet het met het gefluit der kanonskogels doen. Het blijkt, dat de Hollanders de Mark willen afdammen om zo het Spaanse kamp te laten overstromen en Breda met levensmiddelen en munitie te bevoorraden. Spínola is hierover verontrust, want zijn manschappen zijn te uitgeput van het aanleggen van versterkingen (de linies van circum- en contravallatie) om veel weerstand te kunnen bieden. Intussen vliegt er een kanonskogel zijn tent binnen, die de inventaris grotendeels vernietigt.

Het toneel verplaatst zich nu naar Breda. Flora bekent aan Laura, dat ze smoorverliefd is op de hoofse ridder die haar paarden gaf. Een andere Bredase, Stella, deelt haar mede dat alle niet-weerbare mannen, vrouwen en kinderen op last van Justinus van Nassau, de gouverneur, Breda wegens het voedseltekort moeten verlaten. Calderón wijkt hier duidelijk af van de werkelijkheid. Van een dergelijk wreed besluit is niets bekend. Het is waarschijnlijk geïnspireerd op wat de inwoners van Alesia (Alise-Sainte-Reine) overkwam, toen de stad door Julius Caesar 52 v. Chr. werd belegerd. Caesar had daar ook een dubbele linie tegen aanvallen van binnen en van buiten laten aanleggen. Als Flora bij Justinus om genade smeekt, staat hij haar alleen toe met een van haar verwanten te blijven. Er volgt nu een edele wedstrijd tussen vader en kleinzoon. Uiteindelijk mag Carlos blijven. We zien hier het nobele in de tegenstander triomferen, niet omdat Calderón met de 'lutheranen' sympatiseerde, maar omdat hij zich geen schoonheid zonder edelmoedigheid kon voorstellen. De vijanden hebben edele gevoelens, maar die van de Spanjaarden zijn net iets beter, trouwens ook beter dan die van de andere naties die voor de koning van Spanje vechten. Frederik Hendrik komt zijn belofte niet na Flora te helpen.

Intussen is de Prins van Polen (Wladyslaw) aangekomen. Hij is een groot bewonderaar van Spanjes militaire macht en mag het wachtwoord kiezen. Om de koning te eren kiest hij *San Felipe*. Wij zien Flora en Laura nu op verschillende punten van de 'muur' – middeleeuws gedacht, want er waren geen muren, maar wallen te Breda – in gesprek met Don Fadrique en met Don Vicente Pimentel, op wie Laura verliefd is. De *gracioso* Alonso Ladrón is er ook bij aanwezig. De Spanjolen staan in het veld voor de Ginnekenpoort (thans het Van Coothplein). De dichter laat hier weer zijn verbeelding werken, want zulke gesprekken waren ten enen male onmogelijk, omdat de hoornwerken met loopschansen waren verbonden en de wallen met bomen beplant om zich onzichtbaar te kunnen verplaatsen. Het hoornwerk van de Ginnekenpoort omvatte de hele Wilhelminastraat en de Koninginnestraat was de loopschans, zodat de Spanjolen niet verder konden komen dan het begin van de Ginnekenweg. Bovendien hadden de belegerden de omgeving onder water gezet. Er hebben de nodige persoonsverwisselingen plaats, terwijl ieder van de dames naar de veronderstelde minnaar op zoek is. Die steken intussen de draak met de honger die Breda moet lijden, een honger die zij niet mogen stillen. De bedoeling van de scène is de discipline en de aantrekkelijkheid van de Spaanse kapiteins te onderstrepen.

De laatste scène van het tweede bedrijf verbeeldt de tocht van de Poolse Prins langs de beide linies en langs de kampementen in Ulvenhout, Teteringen, Ter Heyden en Ter Hage (Princenhage) aan de hand van kaarten als die van Callot en

Verhoeven. Ook al omdat de dichter kaarten van verschillende oriëntatie gebruikte, valt Calderón hier ten prooi aan grote verwarring. Hij verhaspelt ook de namen der bolwerken van Breda. Het aantal inwoners van de stad wordt geweldig opgeschroefd om het belang van de overgave te onderstrepen. Om dezelfde reden wordt het voorgesteld, alsof heel Breda in handen is gevallen van de dwaalleraars van het lutheranisme. Toch prijst Spínola hier weer Morgan en Justinus als lieden van grote moed, want hij weet dat aan een laffe vijand geen eer te behalen valt.

Derde bedrijf

Het derde bedrijf (midden mei) begint met een demonstratie onder leiding van Flora in het paleis van Justinus aan het Kasteelplein. De Graafse furie eist de overgave van Breda om aan de honger – er is nog maar voor elf dagen voedsel – ziekte en het oorlogsgeweld een einde te maken. Justinus stelt een spoedig ontzet in het vooruitzicht. Tijdens een inspectietocht (in Teteringen) wordt het bit van Spinola's paard door een kanonskogel getroffen. De Spanjolen zien vanuit Ginneken met lede ogen, hoe de Napolitaan Carlo Roma een Engels-Hollandse aanval bij de Kleine Schans weet af te slaan en met de eer gaat strijken. Zij kunnen niets doen: de discipline gebiedt hen op hun post te blijven.

Tafereel 8 en volgende

Via onderschepte brieven in cijferschrift komt de markies te weten, dat Frederik Hendrik Justinus aanspoort zich op gunstige voorwaarden over te geven en dat Maurits gestorven is. De elf lichten op de toren van de Grote Kerk geven aan, dat er nog voor elf dagen voedsel is en op de muren wappert de witte vlag.

Graaf Hendrik van den Berg, Justinus' bloedverwant, wordt afgevaardigd om over vrede te onderhandelen. Om gunstige voorwaarden te creëren laat Spínola de soldaten weten, dat hij niet wil dat er in Breda geplunderd wordt. De Spanjaarden accepteren dat onmiddellijk, de andere naties volgen morrend het goede voorbeeld. De capitulatiescène waarover ik uitvoerig heb geschreven in het Spaans en in het Nederlands, is een van de meest geslaagde tafelen van het stuk.⁴ Ik bestudeerde plaats van handeling en de invloed van eigentijdse nieuwspanfletten. Er werd tussen het kasteel en de Spaanse linies onderhandeld over de beschikkingen ten gunste van de protestanten, over burgerrechten en burgerplichten en over gunsten en eerbewijzen aan het garnizoen. De ijzervreter Balanzón vindt, dat er te veel eer wordt betuigd aan de overwonnenen, maar uiteindelijk is hij toch bereid hun moed te erkennen.

Wegens het protocol konden de voornaamste tegenstanders, Spínola en Justinus, niet aan de onderhandelingen deelnemen. Calderón wijkt hiervan in zoverre af, dat hij de zieke gouverneur toch laat plaatsnemen aan de onderhandelingstafel, geflankeerd door Morgan. Nadat de markies getekend heeft en Ladrón een snaakse opmerking heeft gemaakt over het magere uiterlijk der Bredase paarden, kan de overgave van de stadssleutels plaats vinden, waarbij Justinus betuigt, dat dit geen verraad is geweest en Spínola nogmaals de moed van de overwonnenen onderstreept.

3. Dr. S.A Vosters voor een kopie van *Las Lanzas* door Kees Maks in de Grote Kerk te Breda.

La Rendición de Bredá door *Diego de Silva Velázquez* (1599-1660)

Velázquez was geboortig uit Sevilla, waar Vlaamse schilders en beeldhouwers werkten, en werd in 1623 in Madrid tot koninklijk kwartiermaker en hofschilder benoemd. In 1633 kreeg hij de leiding over de reeks van twaalf doeken die overwinningen moesten vereeuwigen uit de beginperiode van de regering van Philips IV, die regeerde van 1621 tot 1665. Zelf nam hij de belangrijkste victorie voor zijn rekening: *De Overgave van Breda*. De reeks werd op last van Olivares vervaardigd. Deze moest dienen ter decoratie van de *Salon der koninkrijken* van het *Paleis van el Buen Retiro*, dat even buiten het toenmalige Madrid werd gebouwd om de koning en diens gevolg de kostbare reizen naar zijn zomerverblijven te besparen. Van het paleis is alleen behouden gebleven *el Casón* met de *Salon der Koninkrijken*, dat dienst gedaan heeft als legermuseum maar nu een dependance van het Prado is.⁵ De overwinningsdoeken zijn alle naar het Prado overgebracht.

De voorgrond van *La Rendición* is geïnspireerd op de slotscène van *El sitio de Bredá*. De 'Hollanders' staan aan de linkerkant en de 'Spanjaarden' rechts. Justinus wil bij het overreiken van de stadssleutel knielen, maar Spínola verhindert dit, negeert de sleutel en legt troostend zijn rechterarm op Justinus' schouder. Niet het vieren van de overwinning staat op de voorgrond, maar het mededogen met de verslagen vijand. Dit laatste is een trek die in de Spaanse literatuur van die tijd herhaaldelijk tot uiting komt. Antonio de Guevara, hofprediker van Karel V en bisschop van Mondoñedo, haalt allerlei voorbeelden uit de klassieke letteren aan om clementie met de overwonnenen af te smeken.

De gouverneur vertoont een blos op het gelaat, wat de schaamte uitdrukt over het moeten opgeven der vesting. Dit illustreren Calderóns verzen: *pues tuvierá/ por menos dolor la muerte* (want ik zou liever willen sterven). De jongeman in de witte kajak met de rozen, die wel geïdentificeerd wordt met de Portugese prins, die aan

Staatse zijde streed, heft de wijsvinger op om de aandacht te vestigen op wat er wordt gesproken. Zo probeert Velázquez van deze stomme kunst een sprekende poëzie te maken. Het penseel heeft de slotvoogd een verjongingskuur doen ondergaan, iets wat de dichtkunst alleen in het beschrijven vermag. Uit een portret uit die tijd weten wij, dat hij in 1625 geheel kaalhoofdig was.⁶ Hij heeft hier een grijs-bruine pruik gekregen en het valt hem niet aan te zien dat hij ernstig ziek was.

Uniformen bestonden er nog niet in die tijd, maar de rode sjerp der Habsburgers en de oranje sjerp geven aan tot welk leger ieder behoort. Ter verduidelijking dient ook, dat de Nederlandse vlag bij Justinus' hoofd met blauw-rood-witte banen in verkeerde volgorde te zien is, en de witte Bourgondische vlag met het rode knotsenkruis van Sint-Andries bij Don Ambrosio's minzame gelaat. De blauw-wit geblokte vlag met het rode knotsenkruis vertegenwoordigt de aartshertogin, die op 12 juni 1625 Breda vanuit Antwerpen bezocht. Röntgenopnamen hebben aangetoond dat de schilder oorspronkelijk veel meer vlaggen aan 'Spaanse' zijde heeft afgebeeld. Zij zijn later omgetoverd tot lansen, waaraan het doek ten onrechte zijn populaire naam ontleent, want de korte lansen werden door de cavalerie gebruikt, terwijl ook de infanterie met name bij belegeringen met de korte lansen uitgerust was. Wat wij zien afgebeeld, zijn de toen reeds verouderde vijf à zes meter lange pieken, het wapen waarmee de piekeniers de ruitery op een afstand moesten zien te houden. De pieken, die nog wel ter escorte dienden, worden hier als een soort uitrooptekens gebruikt, die de overwinning door moed, inzicht en geduld tot uitdrukking moeten brengen. De hellebaarden en de met oranjevaantjes getooide lansen van de Staatse troepen staan schuin en verstrooid ten teken van nederlaag. De symboliek is dus niet expliciet zoals bij schilders uit die tijd, die engeltjes met overwinningsskransen nodig hebben, maar impliciet.

De identificatie van de afgebeelden is moeilijk, behalve van de twee hoofdfigurant, die de spitsboog van de ridderlijkheid vormen. Jan van Nassau Siegen, van wie een portret in het Bredase stadhuis te zien is, is natuurgetrouw boven de glimmende achterhand van het dikke paard afgebeeld. Zijn welgedane uiterlijk is even bedrieglijk als dat van de 'Spanjaarden', die meer honger hadden geleden dan de belegerden, van wie de paarden niet zo mager waren als Ladrón suggereerde. Bekeerd tot het katholicisme onder invloed van de jezuiten en gehuwd met een Roomse freule, vocht Jan van Nassau in 's konings leger in de hoop heer van de Baronie te worden, maar hij werd slechts gouverneur en zijn functioneren als zodanig bleek geen succes, zodat hij moest worden vervangen. Tijdens het beleg was hij plaatsvervanger van Spínola, die hem volledig vertrouwde, al was Justinus van Nassau zijn achterneef.

De compositie is zeer geslaagd. Het grote probleem was voor- en achtergrond, van uiteenlopende origine tot een eenheid te brengen. Daartoe zijn verschillende hulpmiddelen gebruikt. Allereerst heeft Velázquez de Overgave op een der bergen geplaatst die volgens Calderón het in een diep dal gelegen Breda omringen. Misluidende plaatsnamen als Steenberg, Rijsbergen, Geertruidenberg en Bergen op Zoom kunnen daarbij een rol hebben gespeeld. Zo kon hij voor de achtergrond de kaart van Callot gebruiken, waarvan na het overlijden van Isabella in 1633 een exemplaar naar Madrid was overgebracht.

Terwijl de voorgrond een synchrone momentopname is, geeft de achtergrond

een diachroon beeld van het beleg te zien in overeenstemming met de krijgsscènes van het toneelstuk, die door rookpluimen wordt gesymboliseerd. Wij moeten er rekening mee houden dat de linkerzijde van Callots kaart, en daardoor ook van *Las Lanzas*, het noorden voorstelt. De dichtste kolom, die hangt boven Justinus' paard, verbeeldt het mislukte ontzet bij Terheijden. Wat verder naar boven, tussen de helbaarden en lansen, zien wij de brand van de toren van de Sint Jan van Oosterhout, waar twintig Bourgondische soldaten standhielden, tot zij werden ontzet. Boven Spínola's hoofd ontwaren we de bijna driehoekige vorm van het stadsplan met rookpluimen die beschietingen symboliseren. Boven het paardenhoofd is de door Spínola onder water gezette Vughtpolder afgebeeld, doorsneden door de Zwarte Dijk met de redouten.

Omdat Callot op de uitgerekte westelijke onderkant van zijn diachronische kaart de intocht van de Infante verbeeldt, heeft Velázquez daar de Overgave gelokaliseerd, maar wij weten dat die ten noordoosten van Breda in het stuk Teteringsedijk (thans Lageweg), dat naar den Vuylen Bras (thans Moleneind) leidde, plaatsvond, en wel om 9 uur in de morgen. Een andere 'fout' is dat het zonnelicht van links, dus van het noorden komt. Wij zullen de schilder niet met kleinzielige kritiek lastig vallen, want de compositie laat niets te wensen over.

Wat de figuren op de voorgrond betreft, heeft men wel gesproken over de invloed van de Byzantijnse isocefalie, ook aanwezig op El Greco's *Begravenis van de graaf van Orgaz* in de Sint-Tomaskapel te Toledo, waar de hoofden op een lijn staan, maar hoeveel levendiger is de golvende lijn van koppen en figuren, opgesteld in de vorm van een Sint-Andrieskruis, zodat er sommige naar voren steken en andere naar achter wijken. Zo ontstaat, wat de Spanjaarden de verovering van de horizon noemen, een typische baroktrek, waaraan ook Spínola's ros bijdraagt. Tijdens het omkeren steekt zijn glanzende kruis zozeer naar voren, dat het uit het doek schijnt te stappen. Zijn van achter belichte hoofd in silhouet wijst met de twee oren naar de achtergrond en valt nog aan de voorkant te bewonderen aan Staatse zijde, zodat het als het ware de tegenstanders omhelst. De twee vertrooiden, de 'Hollander' met de wipneus links en de 'Spanjaard' met de sierlijke Schaumberg-hoed rechts, die uit het doek kijken, verstevigen het contact met de toeschouwers, zodat de diepte op twee wijzen aanwezig is.

Een bijzonder element in de compositie is de centrale leegte, een gegeven dat nogal eens voorkomt in Velázquez' schilderkunst. Het valt hier te bewonderen tussen Spínola's elegante harnas en Justinus' ruw geweven kostuum. In die tussenruimte ontwaren we de sleutel die afsteekt tegen de zachte pastelkleuren van de uittrekkende bevolking op het tweede plan, terwijl de hoofdrolspelers op het eerste plan in donkere tinten afgebeeld zijn. Van een overreiken van sleutels bij Breda is niets bekend. Die werden op de stadspoorten gelaten en, als wij een Duitse kaart geloven mogen, begroetten de hoofdrolspelers elkaar, terwijl zij op hun paarden zaten, Spínola geflankeerd door Jan van Nassau (links) en Hendrik van den Berg (rechts), terwijl Justinus alleen tegenover hen stond. Volgens Hermann Hugo werden er hoffelijkheden uitgewisseld.

Velázquez' voorstelling van zaken staat onder Invloed van *El sitio* en van Italiaanse en Vlaamse begroetingstaferelen. De schilderkunst werd sinds de Oudheid

gezien als de illustratie van de literatuur en als de poëzie der ogen. De *Overgave van Breda* heeft zoals de *Nachtwacht* van de Nederlandse, eeuwenlang als het belangrijkste werk van de Spaanse schildersschool gegolden. Thans is het naar de tweede plaats door *Las Meninas* (De hofdames) van dezelfde schilder verdrongen.

El sol de Bredá

In de Madrileense *Biblioteca Nacional* raadpleegde ik in mei 2002 allereerst een verzameling opstellen (2000) over de romans van de succesvolle romancier Pérez Reverte, auteur van *El sol de Bredá* (1998), een roman die deel uitmaakt van een reeks waarin kapitein Alariste de hoofdfiguur is. Er stond in die verzameling een indrukwekkende lijst van besprekingen in de bladen van allerlei Spaanse steden en ook in *Paris Match* en in de *Corriere della sera* te Milaan. Wat er ontbrak was een bespreking van mijn hand in de *Engelbrecht van Nassau* van oktober 1999. In het *Boletín* van de Bredaas-Spaanse vereniging *Las Lanzas* verscheen in mei 2001 nog een kritiek van Frans Gescher, doch het betreft hier niet het oorspronkelijke werk, maar de Nederlandse vertaling door Jean Schalekamp, die in Spanje woont en Reverte persoonlijk kent, zodat hij misschien inlichtingen heeft gehad over de vele woorden uit de roman die in geen enkel Spaans woordenboek te vinden zijn. Gescher stelt zijn bespreking in het Spaans en gebruikt in zijn titel het woord *un solillo*, waaruit blijkt, dat hij de vertaling maar een slap zonnetje vindt. Hij begint met de beschrijving van de aanbidding van *De zon van Breda* aan de loco-burgemeester van Breda. Deze vond op 5 september 2000 plaats in de hal van het stadhuis voor de kopie op ware grootte van *Las Lanzas*. De recensent maakt dan duidelijk, dat de Spaanse knecht Balboa, die voor de soldaten hun uitrusting moest dragen, in de roman zijn belevenissen tijdens het beleg aan Velázquez vertelt, die juist *Las Lanzas* aan het schilderen is. Ik heb al eerder opgemerkt, dat deze ranselknechten allen Nederlanders of Vlamingen waren en dat ze soms als spionnen optraden. Gescher heeft de *De zon van Breda* vergeleken met de oorspronkelijke Spaanse tekst. Hij stelt vast dat de opmerking van de uitgever ontbreekt waarin Reverte bronnen en Röntgen-opnamen van *Las Lanzas* aankondigt om te bewijzen, dat het portret van Alariste er verborgen zit achter een laag verf. De illustraties, de kaarten en de verzen van deze kapitein zijn eveneens weggelaten samen met 94 verzen uit Calderón's *Sitio de Bredá*. Wat Gescher niet opmerkt, is dat de afbeelding van *Las Lanzas* op de flap van de Nederlandse vertaling een reproductie is in spiegelbeeld, zodat de 'Hollanders' rechts staan en de 'Spanjaarden' links. Ik plaats die namen hier tussen aanhalingstekens omdat er in het Staatse leger heel weinig Nederlanders waren; er was alleen een Zeeuws en een Fries regiment, terwijl de Spanjaarden in het leger van de koning van Spanje nooit meer dan 11% uitmaakten.

In het boek over Reverte staat een bespreking van elf bladzijden van *El sol de Bredá* door Jaime Siles, professor Spaans aan de universiteit van Sankt-Gallen in Zwitserland. Hij constateert daar dat Reverte (1951) weliswaar een zeer populaire schrijver is, maar dat zijn oeuvre toch hevig bekritiseerd wordt. Siles vindt dat ten onrechte, omdat volgens hem de boeken van Reverte doorwrocht zijn, goed gecomponeerd en een morele strekking hebben. Zelf ben ik minder enthousiast over

El sol. De roman is door overdreven zintuiglijkheid vermoeiend, en ongeloofwaardig door het tendentieuze in verband brengen van Alariste en de verteller Balboa met drie belangrijke Spaanse cultuurdragers van het ogenblik: Velázquez, Calderón en Quevedo.

Siles vergelijkt *El sol* met het werk van Buero Vallejo, de belangrijkste Spaanse dramaturg van na de Spaanse Burgeroorlog, die in het Velázquez-jaar 1960 triomfen vierde met *Las Meninas* (De hofdames). Er is zeker een overeenkomst in het sociaal engagement, omdat Reverte partij kiest voor de gewone soldaat, terwijl hij de leiding (Spínola, Olivares) van eerzucht beticht, maar de vergelijking is nogal vleiend, al blijf ik bewondering hebben voor Revertes taalbeheersing. Elders in de verzamelband wordt Eduardo Marquina genoemd, de Spaanse toneelschrijver die internationale triomfen vierde met zijn stuk *En Flandes se ha puesto el sol* (De zon is onder in de Nederlanden, 1910), waaraan de titel *De zon* is ontleend, en waarin wordt gesuggereerd, dat de Spaanse glorie in Breda nog niet ondergegaan was, zoals na 1640, toen de opstanden in Portugal en Catalonië begonnen.

Kritische kanttekeningen

De portretten van Velázquez en Calderó sieren de omslag van een bundel opstellen gecoördineerd door Pérez Sánchez en door Alcalá-Zamora, lid van de Spaanse Koninklijke Academie van de Geschiedenis en hoogleraar nieuwe geschiedenis aan de oude universiteit van Madrid.⁷ De bundel bevat een opstel van Pita Andrade, lid van de Spaanse Koninklijke Academie van de Geschiedenis, over historie en kunst op de *Overgave van Breda*. Ik ben het met hem eens, wanneer hij zegt niet te geloven in een eerste opvoering van *El sitio* voor 8 november 1625, waar Shirley Whitaker aan vasthoudt. Zoals ik in een polemiek met haar uiteen heb gezet, spreekt daartegen de invloed van Hugo's *Obsidio Bredana* en de Spaanse vertaling daarvan (1627) en de bij de kaart van Callot horende *Descripción de la villa y sitio de Bredá* van maart 1628, waarin de naam van kapitein Alonso Ladrón voorkomt, een van de hoofdfiguren uit de komedie. De eerste vermelding van het stuk is een notariële akte uit Valencia van juni 1628, waaruit ik concludeer, dat het geschreven werd naar aanleiding van Spínola's verblijf te Madrid (1628-1629).⁸ Ofschoon Calderón in *El sitio* de Pimentels prijst, die verwant waren aan Olivares, moet hij toch de reserves van de gunsteling gekend hebben over het zonder zijn toestemming ondernomen beleg en de daaraan volgende Pyrrhus-overwinning. Spínola had alleen de aartshertogin geraadpleegd.

In hun bekende boek *A Palace for a King* (1980), vertaald in het Spaans (1981) en in het Nederlands (1993), nemen Brown en Elliott uit dank voor haar steun bij het samenstellen van hun boek Whitaker's theorie over en kwalificeren mijn studie over *La Rendición de Bredá* (1974) als tamelijk verward. In plaats van de verwarring waaraan zij met Calderón ten prooi zijn toe te geven, proberen ze die op rekening te schuiven van mij, terwijl ik geprobeerd heeft die gordiaanse knoop enigszins te ontwarren. Hun hardnekkigheid dient slechts om aannemelijk te maken, dat de dichter onmiddellijk de juiste documenten in handen kreeg, zodat *El sitio* voor 8 november 1625 opgevoerd kon worden. Ik geloof bovendien, dat de door Alcalá en anderen veronderstelde aanwezigheid van Don Pedro in de Nederlanden in 1624-1625 berust

4. Detail van de kaart van Callot.

5. Portret van Spínola.

op verwarring met zijn broer Don José, van wie wij evenmin weten, of hij in de nabijheid van Breda vertoefde. Volgens een theorie bracht Don Pedro die tijd door in de gevangenis, nadat hij in een nachtelijk duel een edelman gedood had. Hieruit zou de sympathie te verklaren zijn die hij in zijn latere stukken aan de dag legt voor berouwvolle criminelen.

Wanneer Pita Andrade zegt, dat Breda in 1577 werd heroverd door de graaf van Holach, neemt hij een (druk)fout van Justi over, die niet alleen in de Spaanse vertaling voorkomt, maar ook in het Duitse origineel.⁹ Marrades, de vertaler, verkortte de zin *an Hautepenne wiederverloren worden tot perdida nuevamente* (opnieuw verloren), zonder naam of datum (1581) te noemen. Op die manier maakt de verrassing via de gedempte grachten weinig indruk en leidt tot verwarringen, want de graaf heette niet Holach, maar Hohenlohe. Pita vergist zich bovendien met de beschrijving van de achtergrond van het doek. Het model hiervan kan niet het zeer beperkte kaartje uit Hugo zijn, waar aan de linkerkant, die het noorden voorstelt, het grootste gedeelte ontbreekt. Bij Callot wordt daar de mislukte poging tot ontzet op 15 mei voorgesteld. Velázquez duidt deze gebeurtenis in zijn ware omvang aan door een reusachtige rookwolk, die niet de stad verbergt, zoals Pita beweert, maar die de held-

haftige weerstand van de Walen en Italianen tegen de Hollands-Engelse aanval onder de onervaren Frederik Hendrik symboliseert.¹⁰

In de Calderoniaanse studies rekent Alcalá *El sitio* tot een van de fantastische werken uit de beginperiode van Calderón.¹¹ Ik heb het in mijn editie een werk met prachtige versificatie genoemd, dat niet de dramatische kracht van *Het leven, een droom* heeft, door de 'vele wetten' waaraan het moest beantwoorden; de dichter moest zich immers grotendeels aan de historische gebeurtenissen houden en mocht zijn fantasie niet overal de vrije loop laten.¹² Ik heb daar ook uiteengezet, dat wij *El sitio* (1628) en *La vida es sueño* in tijd dicht bij elkaar kunnen brengen. Vele geleerden geloven namelijk, dat het beroemde stuk in 1632 zijn première beleefde, en niet in 1634.

Belangrijke gebeurtenissen volgden elkaar in snel tempo op. In 1633-1634 komt in Madrid de erfenis van de aartshertogin aan met de kaart van Callot en beide Breda-schilderijen van Snayers, die dezelfde oriëntatie hebben als de *Siège de Bréda*. Tegelijkertijd geeft Olivares de opdracht tot de versiering van de *Salon van de Koninkrijken*. Wanneer Alcalá opmerkt dat het schilderij en het toneelstuk *dezelfde edelmoedige sfeer ademen*, ruimdenkend en vol begrip, die het ideologische fanatisme veroordelen, dan is dat slechts gedeeltelijk juist, want de capitulatieartikelen betonen dan wel grootmoedigheid ten opzichte van de dappere overwonnenen, maar zij sluiten de 'dwaalleraars' en de vrije uitoefening van hun godsdienst uit. Calderón is ook (misschien wel met opzet) in de war, wanneer hij een bode uit Brussel laat zeggen, dat de Infante: *de eerste mis wil horen die in de stad wordt opgedragen en die moet op Sacramentsdag worden gelezen door de bisschop van Breda*. Misschien is dit een van zijn pogingen Breda groter te doen schijnen dan het was, met de bedoeling de Spaanse overwinning aan te dikken. Breda hoorde sinds 1559 tot het bisdom Antwerpen en de landvoogdes was pas in de stad op 13 juni. De eerste mis werd opgedragen door kardinaal De la Cueva uit Brussel, die nog geen bisschop was, maar wel hoofd van de Spaanse spionage. De infante besliste dat er ieder jaar in het oktaaf van Sacramentsdag heilige missen moesten worden opgedragen als dank voor het innemen van Breda. Waarschijnlijk drukt de dichter zich hier zeer pregnant uit en wilde hij alleen dit feit memoreren dat hij bij Bivero en Hugo kan hebben gevonden. Hij moet via Pieri en Bivero geweten hebben, dat de onderhandelingen over de capitulatie kort na Sacramentsdag begonnen.

Bivero, hofpredikant te Brussel en aalmoezenier van het leger voor Breda, zegt in zijn *Hymno triumphal de los divinos loores en la toma de Breda* (Zegelofzang van de goddelijke eer bij het innemen van Breda, 1625), dat de zon doorbrak, toen de Infante de processie op Sacramentsdag (29 mei) ondanks de regen liet doorgaan, en tegelijkertijd in Breda de witte vlag werd gehesen. Volgens Calderón, die ergens suggereert dat het beleg maar twee maanden duurde, geschiedde dit reeds op 25 mei. De eerste tekenen van bereidheid tot capitulatie hadden niet plaats op 29 mei, toen Justinus zich nog verontschuldigde, maar op 31 mei, toen hij na bestudering van de onderschepde brieven werkelijk bereid bleek te onderhandelen.

Het vertragen van Sacramentsdag tot 13 juni kan een vorm zijn van epische concentratie. Hij vermengt namelijk in *El sitio* gegevens uit het beleg van Grave (1586), dat even rijk aan gebeurtenissen was, als dat van Breda er arm aan was. Zo

6. Portret van Justinus van Nassau.

laat hij de overgave van de Baroniestad op 6 juni plaats vinden, Sacramentsdag in 1586, waarna de onderhandelingen over de *Overgave van Grave* begonnen. Het is in ieder geval duidelijk, dat zowel de Infante, als Bivero en Calderón de Overgave een eucharistische betekenis wilden geven. Of zij daarbij gedacht hebben aan de verloren gegane miraculeuze hostie, is onduidelijk: er wordt niet op gezinspeeld. De verwarring bij Velázquez en Calderón, opzettelijk of niet, doet niets af aan de artistieke waarde van hun werk. Zij bevestigt alleen, dat beiden geen deel uitmaakten van het leger voor Breda.

Slotwoord

In de zeventiende eeuw stichtte de koopman Karel van Antwerpen in Madrid een hospitaal voor hulpbehoevende Nederlanders en Vlamingen. In de loop der eeuwen heeft het hospitaal zich tot een Nederlands-Spaans cultureel centrum met de naam *Fundación Carlos de Amberes* ontwikkeld.¹³ Sinds kort herbergt de stichting ook het Nederlands Instituut.¹⁴

Door de activiteiten van de Stichting en het Instituut neemt de belangstelling voor de historische Nederlanden toe. Aan de universiteiten van Madrid en Barcelona en aan de *Escuela de idiomas* (Taalschool) te Madrid wordt ook Nederlands gedoceerd. Het is daarom te hopen, dat door het lezen van Nederlandstalige publicaties over het beleg foutieve interpretaties vermeden kunnen worden. De Spaanse pogin-

gen met Breda in contact te komen, maken misschien een chauvinistische indruk, gericht op de verheerlijking van de eigen barokcultuur, maar wie dieper graaft, ontdekt een wezenlijke belangstelling die stijgt, nu de kennis van het Nederlands in de omgeving van de tweede wereldtaal de sleutel vormt tot veel historische kennis die tot voor kort ontoegankelijk was.¹⁵ De Madrileense pogingen tot culturele toenadering moeten daarom gesteund worden en niet afgewezen, zoals nu soms het geval is. Het is daarom te betreuren, dat de organisatoren van de 750-vingering van de stichting van Breda de gelegenheid hebben laten voorbijgaan om *El sitio* te laten opvoeren. De organisatoren vonden namelijk het stuk te moeilijk, ofschoon er een moderne vertaling van bestaat. Het stuk van Jacob Duym over het Turfschip, dat twaalf jaar vóór het 750-jarig bestaan werd opgevoerd, is geschreven in zeventiende-eeuws Nederlands, dat parallel vertaald moest worden om begrijpelijk te zijn en dat dramatisch en lyrisch minder aantrekkelijk is dan *El sitio de Bredá*.¹⁶

Moge deze keuze mede bepaald zijn geweest door de chauvinistische herdenking van de verrassing van 1590, er zijn ook tekenen van toenadering en begrip. Daar is allereerst het door Breda's Museum prachtig uitgegeven *Breda in kaart* (2002) met een artikel over belegeringskaarten en historieprenten door Cees Eimermann. De belegering van 1624-25 krijgt daar ruimschoots aandacht. De naam Spínola wordt er op zijn Spaans gespeld, ofschoon dat in Nederlandse teksten niet nodig of gebruikelijk is, maar op die manier wordt het duidelijk, dat die naam niet rijmt op *pianola*, maar van het Latijnse *spina* (doorn) afgeleid is. De plaatsnaam *Bredá* wordt tegen onze gewoonte in het moderne Spaans met een accent op de *a* geschreven, want anders zou er *Bréda* gelezen worden, wat in die taal nog steeds de gewone uitspraak is, mede door verwarring met de stad Breda in de provincie Gerona. Eimermann schrijft ook correct *El sitio de Bredá*, een stuk dat hij in overeenstemming met de theorie van Ticknor en van mij in het jaar 1628 dateert.¹⁷

Een ander hoopvol teken voor de historische belangstelling in Breda is de opening van de Spínola-fietsroute, die de plaatsen van de omsingeling, gemarkeerd door palen (lansen) in verschillende kleuren, verbindt. De stichting *Breda 750* heeft ter oriëntatie de kaart van Callot met een uitvoerige toelichting door Joop Rooze en Cees Eimermann uitgegeven.¹⁸

LITERATUURLIJST

José Alcalá-Zamora en Alonso E. Pérez Sánchez (red.), *Velázquez y Calderón, Dos genios de Europa* (Real Academia de la Historia, 2000).

José Alcalá-Zamora, *Estudios calderonianos* (Real Academia de la Historia, 2000).

Jonathan Brown en J.H. Elliott, *Een Paleis voor een Koning* (Agon 1993).

Hermann Hugo, *Sitio de Bredá* (Madrid, 2001 [edición Julio Albi de la Cuesta]).

Carl Justi, *Velázquez und sein Jahrhundert* (Zürich, 1933).

Carl Justi, *Velázquez y su siglo* (Madrid 1953, herdruk 1999).

J.M. López de Abiada en A. López Bernasocchi (eds.), *Territorio Reverte, ensayos sobre la obra de Arturo Pérez-Reverte* (Madrid, 2000).

George Ticknor, *History of Spanish literature II* (New York, 1849 [1965]).

Georg Ticknor, *Histoire de la littérature espagnole* (Paris, 1879).

Georg Ticknor, *Historia de la literatura española III* (Madrid, 1854).

S.A. Vosters, 'Again the first performance of Calderón's *El sitio de Bredá*', in: *Revista Canadiense de Estudios Hispánicos VI* (Otoño, 1981), 117-134.

S.A. Vosters, *La Rendición de Bredá en la literatura y el arte de España* (London, 1974).

S.A. Vosters, 'Spínola, el último *condottiero*', *Historia* 16, XI, no. 120 (Madrid, 1986).

S.A. Vosters, 'La escena de capitulación del *Sitio de Bredá* de Calderón', *Ibero-romania* 27/28 (Tübingen, 1988).

S.A. Vosters, 'Portret van Spínola', in: *Tussen twee culturen. De Nederlanden en de Iberische wereld* (Nijmegen, 1991).

S.A. Vosters, 'Het beleg en de overgave van Breda', in: *Publicatiereeks Gemeentearchief Breda* 8 (Breda, 1993). Drie delen met een kritische tekstuitgave van *El sitio*, met inleiding, vertaling en annotatie.

S.A. Vosters, 'De bibliotheek van Engelbrecht II van Nassau', in: *Jaarboek De Oranjeboom* 46 (1993), 26-63.

S.A. Vosters, "Los Nassau de Bredá", in: *HIstoria 16*, Madrid, XIX, no. 213 (jan. 1994), 86-94.

S.A. Vosters., 'Nuevas opiniones sobre la comedia calderoniana del Sitio de Bredá', in: *Verslag Symposium Spaans in Onderwijs, Onderzoek en Bedrijfsleven* 5 (Nijmegen, 1994), 86-95.

S.A. Vosters, 'Mil cosas: La Biblioteca de los Nassau de Bredá', in: *Historia 16*, Madrid, XX, no. 239 (maart 1996), 96-106.

S.A. Vosters, 'Spaanse sukses-roman over het beleg van Breda door Spínola', in: *Engelbrecht van Nassau* (oktober, 1999), 206-213.

AANTEKENINGEN

1. Van *Laz Lanzas* (Prado, Madrid) zijn vele copiën in omloop, waarvan er zich een door Fernando Coll (1929) op ware grootte zich in de hal van het Bredase stadhuis bevindt. Een andere kopie op ware grootte van de hand van Kees Maks (1903) bevindt zich in het Breda's Museum.
2. Vosters, 1986, 25.
3. Mooi Heintje is de bijnaam die Huygens in zijn gedicht *Scheepspraat* aan Frederik Hendrik geeft vanwege diens knappe uiterlijk.
4. Vosters (1988), 14-41.
5. Voor de Zaal der Koninkrijken zie: Vosters (1974), 51, 111-113; Vosters (1993), I, 207-209. Op het Breda-symposium werd over deze zaal van el Casón del Buen Retiro gesproken door Javier Portús, conservator van de barokke Spaanse schilderkunst in het Prado-museum te Madrid.
6. Het portret van Justinus hangt in het Rijksmuseum te Amsterdam: Vosters (1974), 95-96, n. 238 lám. (afb.) 18. Vosters (1993), I, 293-304.
7. Alcalá is schrijver van een belangrijk boek over de Noordzee-politiek van Olivares : *España, Flandes y el Mar del Norte: 1618-1639* (Madrid, 1975). Ik sta sinds 1980 met hem in contact toen hij mij verzocht voor het populair historisch maandblad *Historia 16* (Madrid) een aantal artikelen te schrijven. Daarvan zijn inmiddels tien bijdragen verschenen.
8. Vosters (1981), 117-134.
9. Justi (1933), 351; Justi (1953), 346.
10. Alcalá en Pérez Sánchez, 76-78; Vosters (1993), I, 284-304.
11. Alcalá (2000), 23-24, 57.
12. Vosters (1993), I, 154, vers 3231-4.
13. De Stichting herbergt ook een van Rubens beroemdste schilderijen, de *Marteldood van Sint Andries*, de patroon van de Bourgondische Nederlanden, wiens knoestige rode schuinkruis op veel vlaggen van de legers te zien is die streden op last van Philips II, de natuurlijke heer der Nederlanden als erfgenaam van de hertogen van Bourgondië. Het doek dat in het Prado-museum hing, is weer terug op zijn oorspronkelijke plaats, de kapel van het hospitaal.
14. De huidige directeur is dr. Noske Wilholt.
15. Twee Spaanse promovenda bereiden proefschriften over Spaans-Nederlandse onderwerpen voor. Een in Urecht woonachtige Madrileense gaat promoveren over Spaanse toneelstukken die de Opstand tot onderwerp hebben. De andere promovenda, een kunsthistorica, bereidt aan de universiteit van Murcia een proefschrift over Mencía de Mendoza voor.
16. Het stuk werd op 19 april 1990 opgevoerd onder regie van Ton van Beek, bezorgd en ingeleid door Kees van Meel. Ad van den Kieboom heeft het stuk in modern Nederlands vertaald., terwijl Boekhandel Van Kemenade de uitgave heeft verzorgd: Jacob Duym, *De cloeck-moedige ende Stoute daet, van het innemen des Casteels van Breda en de verlossinghe der Stad* (Breda, 1990).
17. P. van der Pol e.a., *Breda in beeld* (Breda's Museum , 2002), 28-33.
18. Hans van Engen e.a., *Spínola route* (Stichting Breda 750, 2002). Het boekje met de verkleinde kaart van Callot in verkleinde vorm is verkrijgbaar bij de VVV Breda. De fietsroute werd op 1 juni 2002 door de Spaanse ambassadeur geopend. Joop Rooze en Cees Eimermann hebben gedurende een twaalfjarige studie de plaatsen die op de vogelvluchtkaart van Callot zijn aangegeven, gelokaliseerd.